

H. Kloosterhuis

Samenvatting

Eén van de argumentatieschema's die in de juridische argumentatietheorie wordt onderscheiden, is de *a fortiori-redenering*. Dit argumentatieschema wordt door rechters gebruikt wanneer er in een concreet geval geen rechtsnorm voor handen is op grond waarvan een beslissing genomen kan worden. In deze bijdrage ik laat ik zien hoe de normen voor de juiste keuze en de correcte toepassing van het argumentatieschema *a fortiori* gebruikt kunnen worden bij de reconstructie van deze argumentatie. Mijn doel is te laten zien dat een pragma-dialectische methode leidt tot een vollediger en systematischer reconstructie van *a fortiori*-argumentatie dat de standaardbenadering in de rechtstheorie. Daartoe zal ik eerst aan de hand van een voorbeeld uit de rechtstheorie laten zien waar die standaardreconstructie op neerkomt. Aansluitend geef ik - uitgaande van de pragma-dialectische criteria voor de beoordeling van argumentatieschema's - een overzicht van de criteria voor de beoordeling van *a fortiori*-argumentatie. Tenslotte laat ik zien hoe die beoordelingsnormen gebruikt kunnen worden bij de reconstructie.

1. Inleiding

Een pragma-dialectische analyse van argumentatie in rechterlijke uitspraken is gericht op een rationele reconstructie van de structuur van de argumentatie die aan het betoog van de rechter ten grondslag ligt (Vergelijk Van Eemeren & Grootendorst (1992) en Van Eemeren, Grootendorst, Jackson and Jacobs 1993). Bij de reconstructie gaat het er om die elementen te achterhalen die relevant zijn voor de beoordeling van de argumentatie. Kennis van veel voorkomende juridische argumentatieschema's kan bij die reconstructie een belangrijk hulpmiddel zijn. Met behulp van modellen van deze schema's en de criteria voor hun beoordeling kan de argumentatie in rechterlijke uitspraken gereconstrueerd worden als een min of meer complexe argumentatiestructuur die als uitgangspunt kan dienen voor de beoordeling.

De beoordelingscriteria moeten niet alleen gesitueerd worden op het logische niveau van de redenering, maar ook op het pragmatische niveau van de discussie. In deze bijdrage wil ik laten zien hoe de normen voor de juiste keuze en de correcte toepassing van het argumentatieschema *a fortiori* gebruikt kunnen worden bij de reconstructie van deze argumentatie. Mijn doel is te laten zien dat een pragma-dialectische methode leidt tot een vollediger en systematischer reconstructie van *a fortiori*-argumentatie dat de standaardbenadering in de rechtstheorie. Daartoe zal ik eerst aan de hand van een voorbeeld uit de rechtstheorie laten zien waar die standaardreconstructie op neerkomt. Aansluitend geef ik - uitgaande van de pragma-dialectische criteria voor de beoordeling van argumentatieschema's - een overzicht van de criteria voor de beoordeling van *a fortiori*-argumentatie. Tenslotte laat ik zien hoe die beoordelingsnormen gebruikt kunnen worden bij de reconstructie.

2. De standaardbenadering van *a fortiori*-argumentatie

Naast de analogie- en *a contrario*-argumentatie is *a fortiori*-argumentatie één van de argumentatieschema's die in de rechtstheorie worden beschouwd als typisch juridische redeneringen. En net als bij analogie- en *a contrario*-argumentatie, wordt *a fortiori*-argumentatie gebruikt wanneer er in een concreet geval geen rechtsnorm voor handen is op grond waarvan een beslissing kan worden genomen. De rechter construeert een rechtsnorm op basis van *a fortiori*-argumentatie. Heel algemeen kan de *a fortiori*-argumentatie als volgt worden omschreven:

Gegeven een juridische norm die een bepaalde verplichting, bevoegdheid (of andere normatieve kwalificatie) toeschrijft aan een bepaald subject (of klasse van subjecten), besluit men tot het aannemen van het juridisch bestaan van een andere juridische norm, die dezelfde verplichting, bevoegdheid (of andere normatieve kwalificatie) toeschrijft aan een ander subject (of klasse van subjecten), dat met meer reden dan het eerste aanspraak kan maken op de kwalificatie. Tarello (1972:105)

Afhankelijk van het type voorschrift worden er twee soorten *a fortiori*-argumentatie onderscheiden. Het *argumentum a minore ad maius* en het *argumentum a maiore ad minus*. Het *argumentum a minore ad maius* is toepasbaar bij een negatief voorschrift: als het mindere verboden is, dan is het meerdere ook verboden. Het *argumentum a maiore ad minus* is toepasbaar bij een positief voorschrift: als het meerdere toegestaan is, dan is het mindere ook toegestaan.

In de rechtstheorie en rechtspraktijk bestaat er traditioneel veel aandacht voor het gebruik van *a fortiori*-redeneringen en de andere 'specifiek juridische redeneervormen'. De verklaring daarvoor is tweeledig.

In de eerste plaats roept het gebruik van *a fortiori*-argumentatie een aantal vragen op. *A fortiori*-argumentatie wordt - zoals hiervoor is aangegeven - gebruikt bij de oplossing van rechtsvragen waarbij er sprake is van een leemte in het rechtssysteem. De rechter construeert een rechtsnorm en treedt zodoende op als 'wetgever-plaatsvervanger'. Wanneer de rechter in deze rol optreedt is het vaak een punt van discussie of de rechter gebruik mag maken van *a fortiori*-argumentatie, en als dat zo is, of de rechter ook de juiste *a fortiori*-argumentatie heeft gebruikt.

In de tweede plaats brengt de rationele reconstructie van *a fortiori*-argumentatie een aantal problemen met zich mee. Traditioneel wordt *a fortiori*-argumentatie in de rechtstheorie vooral gereconstrueerd vanuit een logisch perspectief waarbij de analyse is gericht op de vraag of een conclusie op formele gronden is gerechtvaardigd. Auteurs als Tammelo (1969), Klug (1982) en Alexy (1983) beschouwen *a fortiori*-argumentatie als een ongedijde redenering met rechtens bindende conclusies. Met het aanvullen van verzwegen argumentatie kan de redenering geldig gemaakt worden. Tammelo (1969) geeft het volgende voorbeeld:

If this animal is a dog then this animal is not admitted on public transport

This animal is a wolf

This animal is not admitted on public transport

Deze redenering is logisch ongedijde, want zo stelt Tammelo vast, wolven zijn geen honden. Deze redenering kan geldig gemaakt worden door een premisse toe te voegen of aan te passen. Bij het bovenstaande voorbeeld kan dat volgens Tammelo op de volgende manier:

If this creature is a dog or this creature is of greater nuisance than a dog then it is prohibited to take this creature on public transport

This creature is of greater nuisance than a dog

It is prohibited to take this creature on public transport

Dit soort reconstructies gaan natuurlijk uit van de vooronderstelling dat bij een verbodsbepaling geldt dat datgene wat voor het mindere geldt ook voor het meerdere geldt, en dat bij een bevoegdheidsbepaling geldt dat als het meerdere is toegestaan, ook het mindere is toegestaan. Slechts onder voorwaarde dat deze uitgangspunten gelden kan een sluitende redenering wordt gereconstrueerd.

Deze wijze van reconstrueren heeft in de rechtstheorie - met name bij de verdedigers van een specifieke juridische logica - tot bijzondere reacties aanleiding gegeven. Vooral Perelman is het met dit type reconstructies niet eens. In één van zijn publikaties meent Perelman (1979:85) de waarde van deze logische reconstructies met een voorbeeld te kunnen weerleggen:

Een voorbeeld kan echter aantonen, dat deze reductie niet altijd mogelijk is en dat het hier geen formaliseerbare regel betreft. Op het eerste gezicht zou het iemand, die in een drankhandel 3 flessen sterke drank mag kopen, ook toegestaan zijn één fles te kopen, want iedere groep van 3 flessen bevat ook één fles. Nochthans laat artikel 2 van de beroemde wet Y andervelde van 29 augustus 1919, die de verkoop in België van spiritueliën reglementeert, deze verkoop toe 'voor zover deze verkoop of levering tenminste 2 liter bedraagt'. Het werd handelaars verboden kleinere hoeveelheden te verkopen. Het doel van deze, op het eerste gezicht paradoxale, wet was te verhinderen, dat loontrekkenden wekelijks een gedeelte van hun loon zouden besteden aan het kopen van spiritueliën, omdat de kostprijs van 2 liter alcohol hoger lag dan het gemiddelde weekloon. De wet verbodt geenszins de aankoop van belangrijke hoeveelheden alcohol, omdat zij in wezen gericht was op de bescherming van de arbeider en zijn gezin. Zij heeft overigens haar opvoedende taak uitstekend vervuld. Bovendien geeft zij een prachtig voorbeeld van het feit, dat het argument *a maiore ad minus* niet van louter formele aard is.

Met dat laatste kunnen we het natuurlijk eens zijn. Maar het is geen tegenvoorbeeld tegen de reconstructies zoals die van Tammelo en anderen. Die reconstructies gaan er immers vanuit dat de norm 'wat voor het meerdere geldt ook voor het mindere geldt' in een bepaald geval een acceptabel uitgangspunt is. Perelman lijkt hier dan ook logische geldigheid aan de ene kant en aanvaardbaarheid van de argumenten aan de andere kant met elkaar te verwarren.

Maar er zijn natuurlijk wel bezwaren aan te voeren tegen reconstructies als die van Tammelo. Los van het feit dat het steeds om gekunstelde voorbeelden gaat en los van het feit dat Tammelo in het geheel niet ingaat op de wijze waarop je tot zo'n reconstructie zou kunnen komen, komt zijn reconstructie neer op een monologische en produktgerichte reconstructie van de argumentatie.

Monologisch omdat er in de reconstructie geabstraheerd wordt van de discussie-context waarin de argumentatie gebruikt wordt. Er wordt geen aandacht besteed aan de vraag *wie de a fortiori*-argumentatie naar voren brengt, met welk *doel* dat gebeurt en in welke *fase* van de procesvoering. In plaats daarvan wordt de argumentatie gereconstrueerd als een abstract redeneerproduct van één taalgebruiker, meestal de rechter. Als gevolg hiervan kan er in deze benadering geen adequate beschrijving en verklaring worden gegeven van de structurele complexiteit van *a fortiori*-argumentatie. De meeste logische reconstructies van *a fortiori*-argumentatie komen dan ook neer op een enkelvoudige redenering met twee premissen en een conclusie.

Voor de beoordeling van de aanvaardbaarheid van *a fortiori*-argumentatie heeft de keuze voor een monologische en produktgerichte benadering tot gevolg dat het oordeel over de aanvaardbaarheid van de argumentatie exclusief afhankelijk wordt gesteld van de logische geldigheid en niet systematisch in verband wordt gebracht met juridische discussieregels voor het gebruik van de argumentatie. Het zogenaamde 'specifiek juridische' aan de *a fortiori*-redenering wordt dan ook in het geheel niet verklaard.

3. Een pragma-dialectische benadering

Hoe kunnen we nu komen tot een reconstructie van *a fortiori*-argumentatie komen die niet alleen gesitueerd is op het logische niveau van de redenering, maar ook op het pragmatische niveau van de discussie? Laten we beginnen met het schetsen van de pragma-dialectische context waarbinnen *a fortiori*-argumentatie geplaatst kan worden:

A fortiori-argumentatie is een complexe taalhandeling die de rechter uitvoert ter rechtvaardiging van de praktische interpretatie van een rechtsnorm tegenover expliciete of impliciete antagonististen in een kritische discussie.

In deze omschrijving liggen een aantal principiële theoretische keuzes besloten die kenmerkend zijn voor de pragma-dialectische benadering van argumentatie. In de eerste plaats wordt *a fortiori* gekarakteriseerd als een complexe taalhandeling argumentatie. In de tweede plaats wordt het uitvoeren van de taalhandeling argumentatie gekoppeld aan een specifiek type standpunt. Het gaat hier om een interpretatieve beslissing waarin een praktische interpretatie van een rechtsnorm wordt verdedigd, dat wil zeggen een interpretatie die gericht is op een rechtsbeslissing in een concreet geval. In de derde plaats wordt de *a fortiori*-argumentatie niet louter als een heuristische instrument beschouwd om een bepaalde rechtsnorm te achterhalen, maar als een onderdeel van de motivering van de rechterlijke beslissing.

Tenslotte wordt het gebruik van de *a fortiori*-argumentatie gekoppeld een bepaalde discussiant - de rechter - die in verschillende fasen van de discussie gebonden is aan bepaalde normen voor het gebruik van *a fortiori*-argumentatie. Deze dialectische reglementering van de *a fortiori*-argumentatie die de rechter gebruikt, brengt met zich mee dat de reconstructie van de argumentatie op het pragmatische niveau van de discussie moet worden gesitueerd. Voordat ik inga op deze reconstructie, zal ik eerst aangeven op grond van welke criteria *a fortiori*-argumentatie beoordeeld kan worden.

Wanneer kan de *a fortiori* argumentatie nu als geslaagd gelden? Wie de jurisprudentie van de Hoge Raad op dit punt analyseert, komt tot de conclusie dat de Hoge Raad wat ik zou willen noemen *stelselmatic* gebruik maakt. Stelselmatic in tweeëtel opzicht. In de eerste plaats bepaalt het stelsel van het recht in welke gevallen *a fortiori*-argumentatie een geëigende methode is om een interpretatieprobleem op te lossen. En in de tweede plaats wordt de wijze waarop er wordt vergeleken - of anders gezegd: wat als bron van vergelijkingen in een *a fortiori*-argumentatie kan dienen, bijvoorbeeld rechtsnormen of rechtsbeginselen - bepaald door het systeem.

Voor een goed begrip van deze stelselmaticiteit, is het inzichtgevend de voorwaarden voor het

juiste gebruik van *a fortiori*-argumentatie te plaatsen in een meer algemeen model voor wetsinterpretatie. Ik zal dat hierna doen aan de hand van het model van wetsinterpretatie van MacCormick en Summers. Dit model beoogt een coherente typologie van interpretatieproblemen en interpretatieve argumenten te geven en biedt een interpretatie-strategie waarin deze argumenten in een bepaalde rangorde moeten worden gebruikt. Het model gaat uit van een onderverdeling van 11 typen interpretatieve argumenten in vier categorieën: taalkundige argumenten, systematische argumenten, teleologisch-evaluatieve en transcategoriale (intentionele) argumenten. MacCormick en Summers vatten hun model voor wetsinterpretatie als volgt samen:

- (a) In interpreting a statutory provision, consider the types of argument in the following order:
- (i) linguistic arguments;
 - (ii) systemic arguments;
 - (iii) teleological-evaluative arguments;
- (b) Accept as *prima facie* justified a clear interpretation at level (i) unless there is some reason to proceed to level (ii); where level (ii) has for sufficient reason been invoked, accept as *prima facie* justified a clear interpretation at level (ii) unless there is some reason to move to level (iii); in the event of proceeding to level (iii), accept as justified only the interpretation best supported by the whole range of applicable arguments.
- (c) Take account of arguments from intention and other transcategorical arguments (if any) as grounds which may be relevant.

De rangorde tussen deze argumenten drukt volgens de auteurs van het hoofdstuk een efficiënte interpretatiestrategie uit. Als bijvoorbeeld taalkundige overwegingen een duidelijke interpretatie van een wettelijke norm rechtvaardigen, is het acceptabel om de norm in deze interpretatie toe te passen. Pas wanneer deze interpretatie niet tot een bevredigend resultaat leidt, is er reden om gebruik te maken van de andere interpretatieve argumenten.

Dit model voor wetsinterpretatie is tamelijk globaal, maar het verschaft ons een goed theoretisch vertrekpunt om de plaats van *a fortiori*-argumentatie aan te geven. *A fortiori*-argumentatie moet gesitueerd worden in de tweede categorie argumenten: argumenten waarbij op een of andere wijze een beroep gedaan wordt op het systeem van het recht. Naast *a fortiori*-argumentatie behoren bijvoorbeeld analogie- en a contrario-argumentatie en een beroep op een rechtsbeginsel tot de systematische argumenten.

MacCormick en Summers wijzen er ook zelf op dat het model verder uitgewerkt kan worden. Zo geven zij aan de rangorde binnen een categorie argumenten niet aan de orde komt, dat de interactie tussen argumenten nog moet worden onderzocht, en dat de precieze voorwaarden waaronder een argument gebruikt kan worden nog nader moet worden gepreciseerd. Ik zal nu een poging doen om dat voor *a fortiori*-argumentatie te doen.

Wie jurisprudentie analyseert waarin *a fortiori*-argumentatie een belangrijke rol speelt, zal talloze impliciete of expliciete verwijzingen tegenkomen naar de normen voor een goed gebruik van analogie-argumentatie als één van de systematische argumenten. Deze normen zijn in het onderstaande overzicht gesystematiseerd in de vorm van een aantal kritische vragen.

Met deze normen als uitgangspunt is het mogelijk om de analogie-argumentatie in rechterlijke uitspraken op een meer systematische en meer volledige manier te reconstrueren. Meer systematisch omdat er een duidelijke afhankelijkheidsrelatie is tussen de bovengenoemde beoordelingsnormen. Wanneer er bijvoorbeeld sprake is van een leemte die de rechter niet op mag lossen met behulp van *a fortiori*-argumentatie, dan behoeven de vervolgvragen niet aan de orde te

komen. De reconstructie is meer volledig omdat deze niet alleen gericht is op de vraag naar de formele geldigheid van de redenering en de inhoudelijke aanvaardbaarheid van de premissen, maar ook op de normen die bepalen of *a fortiori*-argumentatie juist is gekozen en correct is toegepast. Dit maakt het mogelijk om *a fortiori*-argumentatie in plaats van te reduceren tot een enkelvoudige argumentatie, te reconstrueren als argumentatie met een complexe structuur. De elementen van deze structuur kunnen gezien worden als reflecties van de verschillende beoordelingsnormen.

Schema 1. Normen voor de beoordeling van *a fortiori*-argumentatie bij de constructie van rechtsnormen.

- 1 Is de *a fortiori*-argumentatie een toepasbaar argumentatieschema?
 - a Is er sprake van een leemte in het rechtssysteem?
 - is er sprake van een normatieve leemte?
 - is er sprake van een axiologische leemte?
 - b Mag de leemte met behulp van *a fortiori*-argumentatie opgevuld worden?
 - tot welk rechtsgebied behoort de *a fortiori* toegepaste rechtsnorm?
 - tot welke type normen behoort de *a fortiori* toegepaste rechtsnorm?
 - welke conditionele verbinding wordt er in de *a fortiori* toegepaste rechtsnorm uitgedrukt?
 - op welk normbestanddeel uit de rechtsnorm heeft de *a fortiori* toepassing betrekking?
 - c Is er een alternatieve/betere interpretatiemethode beschikbaar om de leemte op te vullen?
- 2 Is de *a fortiori*-argumentatie correct toegepast?
 - a Is de bestaande rechtsnorm die als uitgangspunt voor de *a fortiori*-argumentatie wordt gekozen geldig?
 - b Kan het concrete geval op relevante punten als meer of minder worden beschouwd dan de rechtsfeitomschrijving in de bestaande rechtsnorm?
 - c Kan het concrete geval niet beter in verband gebracht worden met rechtsfeitomschrijvingen uit andere bestaande rechtsnormen?

Laten we om dit te illustreren eens kijken twee rechterlijke uitspraken waarin *a fortiori*-argumentatie een rol speelt in de oplossing van een rechtsvraag. De voorbeelden maken onder andere duidelijk dat het bij de beoordeling van *a fortiori*-argumentatie vaak niet zozeer de vraag is of de *a fortiori*-argumentatie goed is toegepast, maar of dit schema voor een bepaald geval een toepasbaar schema is.

In het eerste voorbeeld gaat het om de vraag of de kantonrechter in een bepaald geval bevoegd is om een tijdelijke voogdes te benoemen te benoemen. De Raad voor de Kinderbescherming betwist dat en de Rechtbank overweegt het volgende:

- (4) Uit het beroepschrift leidt de rechtbank af, dat de raad het primair niet eens is met de beslissing van de kantonrechter om een tijdelijk voogdes te benoemen. Hij voert daartoe aan, zakelijk weergegeven, dat aan de kantonrechter wettelijk de bevoegdheid niet toekomt om zodanige

beslissing te geven aangezien geen der in de art. 1:296 en/of 297 BW genoemde gevallen zich hier voordoet. (...)

- (5) De rechtbank is - anders dan de raad - van oordeel dat aan de kantonrechter ook in een geval als het onderhavige de bevoegdheid toekomt om, ook ambtshalve krachtens art. 1:299 BW, een tijdelijk voogd(es) te benoemen. (...)
- (6) De rechtbank meent dat de kantonrechter in casu, uitleg gevend aan het bepaalde in art. 1:297 lid 1 sub a BW (tijdelijke onmogelijkheid waarin een ouder of voogd zich bevindt zijn gezag uit te oefenen) terecht heeft geoordeeld ambtshalve een tijdelijk voogdes te benoemen. Daar waar de wet de mogelijkheid schept zulks te doen bij tijdelijke onmogelijkheid geldt zulks *a fortiori* eveneens in een situatie waarin, zoals in casu, de moeder-voogdes door overlijden volledig in de onmogelijkheid verkeert haar gezag uit te oefenen, zolang nog niet definitief in de opvolging is voorzien.

Wie deze argumentatie beschouwt in het licht van de hiervoor genoemde beoordelingscriteria, ziet dat de discussie niet alleen over de correcte toepassing van het argumentatieschema *a fortiori* gaat, maar vooral ook om de toepasbaarheid van het schema: mag de kantonrechter een leemte opvullen met behulp van *a fortiori*-argumentatie? Blijkens overweging (4) is de Raad van de Kinderbescherming van mening dat de kantonrechter deze bevoegdheid niet heeft. De conditionele verbinding in de artt. 1:296 en 1:297 BW wordt door de Raad blijkbaar geïnterpreteerd als een limitatieve opsomming. In overweging (5) voert de Rechtbank een contra-argument tegen deze conclusie aan: op grond van artikel 1:299 BW kan de Kantonrechter ook ambtshalve een tijdelijke voogdes benoemen. Met andere woorden: er bestaat de mogelijkheid ook in andere gevallen dan genoemd in de artt. 1:296 en 1:296 BW een tijdelijke voogdes te benoemen. De leemte mag dus opgevuld worden. Vervolgens beoordeelt de Rechtbank in overweging (6) of de leemte juist is opgevuld. De Rechtbank beoordeelt de toepassing van de *a fortiori*-argumentatie door de kantonrechter als juist.

In het tweede voorbeeld gaat het om de vraag of een rij bomen op de grens van een erf verwijderd mag worden:

- (1) Een belangrijke bepaling die voortvloeit uit de mandelgheid is dat de verdeling van de mandelige zaak niet kan worden gevorderd; zie art. 5:63 lid 2 BW. Mandelgheid is een vorm van gebonden mede-eigendom en de wet bepaalt uitdrukkelijk dat scheiding of deling niet kan worden gevraagd. Nu art. 5:63 lid 2 BW met zoveel woorden een vordering tot verdeling van een mandelige zaak uitsluit, geldt *a fortiori* dat een vordering tot vernietiging van een mandelige zaak is uitgesloten. In het onderhavige geval zijn ingevolge art. 162 OW met ingang van 1 januari 1992 de bomenrij en de zich daarin bevindende heggen en struiken gemeenschappelijke eigendom en mandelig, in ieder geval voor zover het de bomen c.a. betreft, die op de perceelsgrens staan. Uit de wet volgt dwingend dat de vordering tot verdeling van deze bomen c.a. is uitgesloten; *a fortiori* geldt dat de vordering tot vernietiging van de bomen c.a. is uitgesloten.
- (4) Door deze dwingendrechtelijke bepalingen te miskennen en/of door te verzuimen voornoemde rechtsgronden ambtshalve aan te vullen, geeft het oordeel van het Hof blijk van een onjuiste rechtsopvatting.

Ook in dit voorbeeld wordt duidelijk hoe belangrijk het is om in de reconstructie en de beoordeling van *a fortiori*-argumentatie een onderscheid te maken tussen de juiste keuze en de correcte toepassing van het argumentatieschema. De Hoge Raad oordeelt hier dat zowel de keuze voor het schema als de correcte toepassing ervan dwingend door de wet is bepaald. Het Hof was dus verplicht om de leemte op te vullen en was verplicht om daarvoor *a fortiori*-argumentatie te gebruiken.

5. Besluit

In het voorgaande heb ik laten zien hoe *a fortiori*-argumentatie gereconstrueerd wordt: door rechtstheoretici die uitgaan van een monologisch en productgericht perspectief. Ik heb geprobeerd aan te geven langs welke lijnen een pragma-dialectisch perspectief ontwikkeld kan worden om een meer volledige reconstructie van *a fortiori*-argumentatie mogelijk te maken. De geformuleerde beoordelingsnormen vormen daartoe een aanzet. Ik denk dat de voorbeelden duidelijk maken dat een benadering van argumentatie die niet alleen gericht is op abstracte redeneervormen, maar ook op de analyse van discussie in het natuurlijk taalgebruik - vruchtbaar is bij de analyse van *a fortiori* argumentatie. Vruchtbaar, niet in eerste instantie omdat zo'n benadering pasklare oplossingen biedt, maar omdat in zo'n benadering vragen gesteld worden waar in andere benaderingen ten onrechte van wordt geabstraheerd. Een nauwkeurige analyse van jurisprudentie waarin *a fortiori*-argumentatie een belangrijke rol speelt, zou duidelijk moeten maken in hoeverre de geformuleerde normen verder gepreciseerd zouden moeten worden.

Literatuur

- Alexy, R. (1978). *Theorie der juristischen Argumentation. Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der juristischen Begründung*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Eemeren, F.H. van en R. Grootendorst (1992). *Argumentation, Communication and Fallacies*. Hillsdale: Erlbaum.
- Eemeren, F.H. van, Grootendorst, R., S. Jackson en S. Jacobs (1993). *Reconstructing Argumentative Discourse*. Tuscaloose/London: The University of Alabama Press. Studies in Rhetoric and Communication.
- Feteris, E.T. (1994). *Redelijkheid in juridische argumentatie. Een overzicht van theorieën over het rechvaardigen van juridische beslissingen*. Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink.
- Klug, U. (1982). *Juristische Logik*. (vierde druk). Berlin/Heidelberg/New York: Springer-Verlag.
- Nieuwenhuis, J.H., 'Legitimatie en heuristiek van het rechterlijk oordeel'. In: R.M. Themis, 1976, p. 494-515
- Tammelo, I. (1969). *Outlines of modern legal logic*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Tarello, 'Sur la spécificité du raisonnement juridique'. In: *Die juristischen Argumentation ARSP*, Beiheft 7 Wiesbaden, 1972.

Maarten van der Tol & Frédérique Harmsze

Samenvatting

In deze bijdrage wordt ingegaan op de vraag hoe natuurkundige artikelen in een elektronische publicatie-omgeving gestructureerd kunnen worden om een effectieve en efficiënte informatie-overdracht te bewerkstelligen. Er wordt voorgesteld om het elektronische natuurkundige artikel te presenteren als een samenhangende verzameling zelfstandig leesbare informatie-eenheden, of *modules*, die elk op grond van vier soorten classificaties gekarakteriseerd worden. Met een dergelijke modulaire presentatie kan vermoedelijk beter rekening worden gehouden met verschillen in zoek- en leesgedrag. Vervolgens wordt de prototypische paragraafindeling van het papieren wetenschappelijke artikel vergeleken met een mogelijke indeling in modules. Tot slot wordt betoogd dat het genre van het wetenschappelijke artikel op een verantwoorde manier in modules kan worden onderverdeeld als er wordt geabstraheerd van een indeling in paragrafen of modules en wordt nagegaan welke communicatieve functies op hoger en lager niveau vervuld moeten worden.

1. Inleiding

Elektronische publicatie van wetenschappelijke tijdschriften is sterk in opkomst: niet alleen worden steeds meer bestaande, papieren tijdschriften aangevuld met een elektronische versie op Internet, maar er komen ook geheel nieuwe tijdschriften bij die uitsluitend in elektronische vorm gepubliceerd worden.¹ Duidelijk is dat de mogelijkheden van het elektronische publicatiemedium niet ten volle worden benut als een elektronisch tijdschrift slechts een zo getrouw mogelijke kopie is van zijn papieren pendant. Weliswaar kan de technologie op deze manier uitstekend dienen als een soort kopieerapparaat op afstand, maar tegelijkertijd worden zo bepaalde beperkingen die verbonden zijn aan publicatie op papier onverkort overgenomen.

Het is de vraag op welke manier een elektronische omgeving werkelijk een toegevoegde waarde kan hebben voor de publicatie van het wetenschappelijke artikel. De discussie over dit onderwerp bevindt zich nog in een verkennende fase (zie bijvoorbeeld Kürz, 1996 en Mars, 1996). Er zal onder meer moeten worden nagegaan hoe de communicatieve functies die verbonden zijn aan het genre tot hun recht komen als de informatie-overdracht via dit andere publicatiemedium plaatsvindt.

Het klassieke, op papier gepubliceerde artikel heeft in principe een lineaire structuur, waarin de lezer in een vaste volgorde door de informatie geleid wordt. De praktische bruikbaarheid van het elektronische artikel kan misschien worden vergroot indien het niet *lineair* wordt gepresenteerd, maar als een samenhangende verzameling *modules*: informatie-eenheden die ook zelfstandig leesbaar zijn. In ons onderzoek analyseren we bestaande publicaties om te komen tot een modulaire opzet voor nieuw te publiceren elektronische artikelen (Harmsze, Van der Tol & Kürz,